

Eerste “betaaltelefoon” in België (+/- 1913)

Jan Verhelst, Mortsel, België, 9 januari 2021.

Nood aan “publieke telefoons”

In het begin van de 20ste eeuw had maar een kleine minderheid een telefoon in huis of in zijn bedrijf. Als iemand moest telefoneren, kon hij -tijdens de openingsuren- naar een telefoonkantoor gaan. Dat was meestal gevestigd in hetzelfde gebouw als het postkantoor of het treinstation.

In een dergelijke publieke voorziening kon men een telefoongesprek aanvragen. Eens de bediende de verbinding had opgezet, werd aan de klant een soort telefooncel toegewezen, waar hij ongestoord zijn gesprek kon voeren. Achteraf kon hij betalen aan het loket.

De eerste openbare telefooncellen op straat werden in België pas ingevoerd in 1932.

Telefoons met een “betaalbox”

Ook voor 1932 was er een nood aan publiek toegankelijke telefoons buiten de kantooruren, en daarom werden er ook toestellen in horeca zaken geplaatst. Om de betaling te vergemakkelijken had een Belgisch uitvinder een “betaalbox” ontworpen. Deze box was via een stang mechanisch verbonden met de vork (waar de hoorn aanhangt) van een “gewoon” telefoontoestel (zie Figuur 1).

Figuur 1: “Betaal telefoon” anno 1913

Bron: website heemkundige kring St Kruis

Wanneer het toestel in rust is, wordt de haakschakelaar (waar de hoorn op rust) van het telefoontoestel door een stang van de betaalbox geblokkeerd om naar boven te veren, zodat geen telefoongesprekken kunnen worden gevoerd.. Wanneer een gebruiker een gepaste munt of penning (“jeton”) inwerpt in de betaalbox, wordt de haakschakelaar vrijgegeven. Deze veert naar boven en de communicatie met de telefoniste in de centrale kan beginnen. Als het gesprek wordt beëindigd, wordt de vork met haakschakelaar naar beneden gebracht en opnieuw geblokkeerd.

De telefoon

De telefoon hebben we kunnen terugvinden als een “normale” wandtelefoon van de Belgische firma “Bell Telephone Manufacturing Company” (=BTMC) uit Antwerpen, die sedert 1882 actief was. De firmanaam staat op het plaatje onder de microfoon.

Figuur 2: Een “normale” BTMC wandtelefoon

Bron: foto van verzamelaar Filip Van Steenkiste

Het is een handbediende telefoon, voor de kenners van het type “centrale batterij”. Door af te haken kwam je in verbinding met een telefoniste die voor jou de verbinding opzette.

Dank zij Danny van der Steen van de Telecommunicatier-erfgoed stichting is dit toestel geïdentificeerd. Het is het BTMC toestel 2551, een toestel door BTMC/Western Electric aangepast aan de vereisten van het Belgisch “government”, gemonteerd op een standaard 2001 “backboard”.

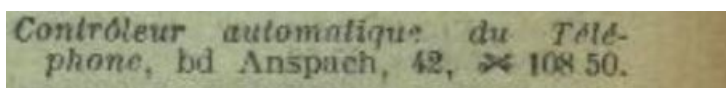

Figuur 3: BTMC 2551

Bron: Telecommunicatie erfgoedstichting Rijswijk, NL

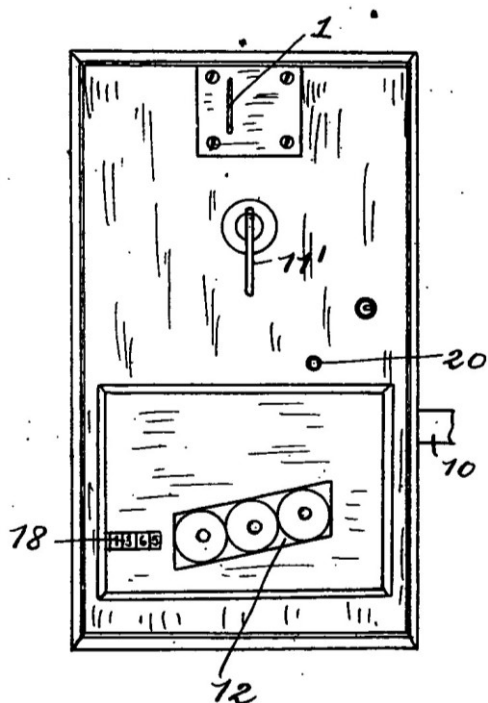
De betaalbox en zijn fabrikant

Na enig zoekwerk is er een patent gevonden, ingediend door een zekere Ernest Dejardin, die in 1912 een firma “**Contrôleur automatique du téléphone**” had opgericht, met als adres *Boulevard Anspach 42 in Brussel*, zoals te vinden was in de Brusselse “almanak” (= adresboek) van 1912¹.

Figuur 4: Brussels adres in een adresboek van 1912

Voor deze betaalbox werd een octrooiaanvraag gedaan, vermoedelijk eerst in België maar ook in Frankrijk. Het Franse patent werd aangevraagd door de Belg Ernest Dejardin² op 15 november 1912. Het kreeg het nummer 450.630 toegewezen en werd gepubliceerd op 29 maart 1913.

Figuur 5: Schets van de betaalbox

Bron: Octrooiaanvraag 450.630 in Frankrijk in 1912

Figuur 5 (overgenomen uit de octrooiaanvraag) geeft een vooraanzicht van de betaalbox.

De gebruiker gooit een muntstuk of penning (“jet-on”) in gleuf 1. Door de draaien aan hendel 11 valt het muntstuk naar beneden. Dit neemt via staaf 10 de blokkering weg van de vork van het telefoontoe-stel. Als deze vork naar boven veert, kan er normaal getelefoneerd worden.

Via een klein venster 12 onderaan worden de drie laatste muntstukken getoond, om fraude te voorkomen. Een mechanische teller 18 links onder geeft aan hoeveel gesprekken tot dan toe aangevraagd zijn, zodat de beheerder de rekening van het telefoonbedrijf kan nazien.

Om inkomende oproepen te beantwoorden, kan de beheerder een sleutel plaatsen in gaatje 20, waardoor de vork gedeblokkeerd wordt en het gesprek

¹ We vinden hem ook terug op hetzelfde adres in 1913 en 1914. Na WO I vinden we hem niet meer terug in Brussel. Is hij verhuisd, of is de zaak over kop gegaan?

² Andere informatie over de uitvinder ontbreekt!

kan worden aangenomen. Via dezelfde weg kan de beheerder de vork deblokken om zelf een uitgaand gesprek te voeren zonder een muntstuk of penning te moeten inwerpen.

De beheerder heeft een tweede sleutel om de muntstukken en penningen, die onderaan in een doos verzameld worden, te recupereren.

Mogelijk gebruik in St Kruis en Erneuville

De gemeente Sint Kruis bij Brugge had in 1920 met zijn 4873 inwoners weliswaar een postkantoor sedert 1906, maar was te klein om een telefoonkantoor op te richten. Daarom besloot het gemeentebestuur in 1921 om een openbare aanbesteding uit te schrijven voor de **“instelling van een openbare telefoon”**. Twee cafébazen hadden zich kandidaat gesteld om dat in hun herberg op te stellen. Door loting werd de aanbesteding toegewezen aan Jules Anseeuw van herberg D’Hope. Hij had een prijs moeten opgeven om opgeroepen personen aan het toestel te gaan verwittigen. De prijs van Jules was : *binnen het dorp 0,25 frank, buiten het dorp 0,5 Frank*.

Een gelijkaardige problematiek bestond in 1923 in het Luxemburgse dorpje Erneuville met zijn vele gehuchten. In elk gehucht werd op kosten van het gemeentebestuur een telefoon geïnstalleerd bij een privé persoon. Volgend “gemeentelijk reglement” werd aangenomen. *“Elke verantwoordelijke zal zo snel mogelijk de inwoner van zijn gehucht verwittigen als er voor hem of haar een gesprek binnenkomt.. De inwoner betaalt hier een vergoeding voor van 15 centiemmen per verwittiging”*.

Erneuville is sinds 1997 gefusioneerd met Tenneville.

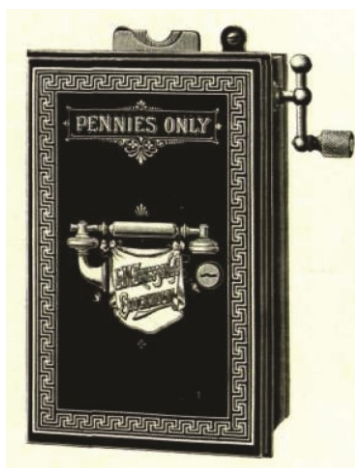
Hoewel zowel bij Sint Kruis als bij Erneuville Figuur 1 ter illustratie wordt getoond, hebben we onze twijfels of deze oplossing in deze gemeenten inderdaad gebruikt werd. In de jaren 1920 werd het telefoonnet in hun buurt manueel bediend. Hierdoor waren gesprekskosten in het lokale telefoonnet inbegrepen in het abonnement, terwijl gesprekken naar een ander telefoonnet apart moesten worden betaald. Ik vermoed dus dat zo iets moeilijk te organiseren viel met een betaaltelefoon, zonder tussenkomst van een telefoniste.

Waren er nog andere betaalboxen in het begin van de 20ste eeuw?

De meeste betaalboxen die men uit het begin van de 20ste eeuw terugvindt, zijn systemen met interactie met de operator. Men mag pas muntstukken insteken als het door de operator wordt gevraagd. We geven een aantal voorbeelden van het begin van de twintigste eeuw:

1. Ericsson

Zo was een toestel van de Zweedse fabrikant Ericsson, die in zijn catalogus van 1902 een betaalbox aanbood, die ondermeer veel in het Verenigd Koninkrijk werd gebruikt.

Figuur 6: Betaalbox Ericsson (1902)

Bron: Ericsson catalog 1902

Bij deze oplossing werd het juiste muntstuk ingebracht en de zwengel een halve toer gedraaid. Hierdoor werd een “buzzer” geactiveerd die een auditief signaal genereerde dat de operator kon horen. De karakteristieken van het vereiste muntstuk konden per land worden aangepast.

2. Gray

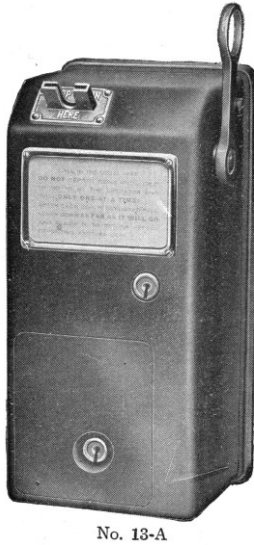
De marktleider in de USA in het begin van de 20ste eeuw was Gray. In hun catalogus van 1912 gaf men, naast betaaltelefoons, ook betaalboxen weer.

Figuur 7: Gray betaalbox (1912)

Bron: Gray catalogus 1912

Op vraag van de telefoniste kon men een bedrag van muntstukken inbrengen. Elke gleuf heeft een eigen geluid, zodat de telefoniste kon horen welke muntstukken werden ingevoerd.³

3. Western Electric

Ook het Amerikaanse Western Electric toonde een betaalbox in zijn catalogus

Figuur 8: Western Electric betaalbox (1908)

Bron: Western Electric catalog 1908

In tegenstelling tot de Gray oplossing had de Western Electric betaalbox maar één gleuf waar drie verschillende muntstukken konden worden ingestoken (nickel, dime of quarter). Voor elk muntstuk werd ofwel één, ofwel twee, ofwel drie keer een gong geactiveerd.

4 Berliner (+/-1920)

Figuur 9: Berliner betaaltelefoon (+/-1920)

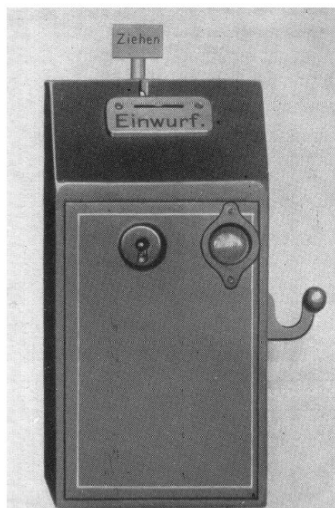
Bron: Jan Jansen (NL)

Toestel gebruikt door de Nederlandse PTT.

Het binnenkomende muntstuk activeert een gong, wat akoestisch werd doorgegeven via een koolmicrofoon aan de telefoniste.

³ Naast een netwerk verkooppunten in USA en Canada, had Gray ook verdelers in Antwerpen (via BTMC), Berlijn, Londen, Milaan, Parijs, St Petersburg en Wenen. Daarnaast ook Johannesburg, Sydney en Tokio.

5 Zvietush

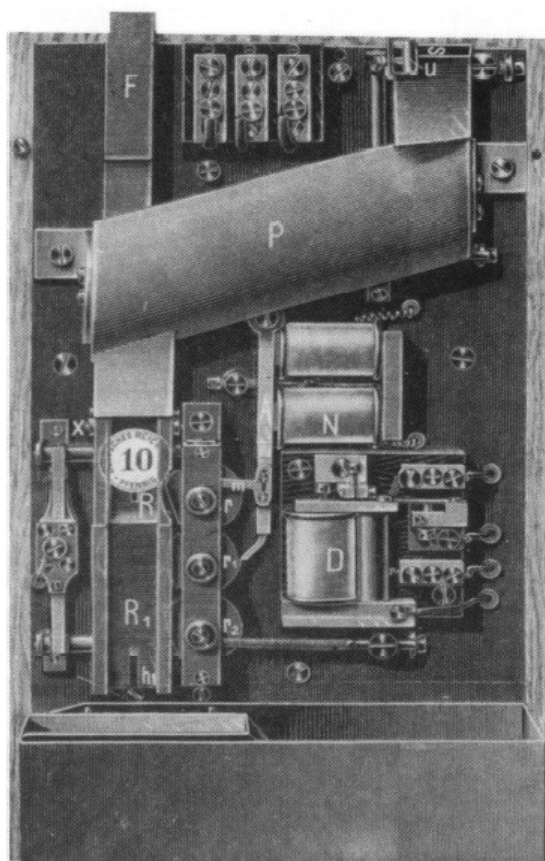
Figuur 10: Zvietush (1910)

Bron: Payphone expert Dirk Bösterling (DE)

Ook bij dit toestel werd de telefoniste akoestisch op de hoogte gehouden van het insteken van munten.

Het werd gebruikt door de Reichstelegraphenverwaltung, de Duitse PTT.

6 Mix & Genest

Figuur 11: Mix und Genest (1889)

Bron: Payphone expert Dirk Bösterling (DE)

Reeds in 1889 had het Duitse Mix & Genest een prototype van betaaltelefoon, Het toestel werd gecommmercialiseerd in 1891.

Ook bij dit toestel werd de telefoniste akoestisch op de hoogte gehouden van het insteken van munten.

Het werd gebruikt door de Reichstelegraphenverwaltung, de Duitse PTT.

Betaaltelefoons reeds vroeg in Nederland.

Onze Nederlandse vrienden meldden mij het volgende.

- In juli 1903 kwam het eerste automatische munt-telefoonstelsel in gebruik in het gemeentelijke telefoonnet van Den Haag. Na inworp van een muntstuk verbond de telefoniste je lokaal door.
- In 1916 kon men in Amsterdam zo ook al interlokaal bellen.
- In 1922 waren er acht kiosken in Amsterdam van waaruit men kon bellen met gebruik van een klokautomaat. Die gaf na inworp van een dubbeltje gedurende 6 minuten het toestel vrij. Men kon indien gewenst ook meerdere gesprekken voeren gedurende die 6

minuten!

Deze laatste oplossing ligt dicht bij het Belgisch ontwerp, dat men lokaal een toestel vrijgeeft voor communicatie na een muntinworp.

- Spijtig genoeg heeft men geen details over de gebruikte betaalboxen.

Bronnen:

Ik dank volgende personen voor hun medewerking:

- België: Stefan Biesemans, Wim Geukens, Filip Van Steenkiste en Karel Verhelst (telefoonverzamelaars)
Leo De Boeck, (museum Leofoon, Steenhuffel)
Eric Colenbier (Heemkunde St Kruis)
- Duitsland: Dirk Bösterling, expert in betaaltelefoons, auteur boek Münzfernsprecher 1889-2006,
- Engeland Andy Emmerson (voorzitter Engelse club THG)
- Nederland Arnold Abels, Hans Noordhoek (Van Houwelingenmuseum, Rotterdam)
Jan Jansen (Telefan museum, Arnhem),
Danny van der Steen (Telecommunicatie Erfgoedstichting, Rijswijk)
- USA Remco Enthoven (curator JKLmuseum)

Informatie werd gehaald uit:

- Catalogi van Ericsson (1902), Western Electric (1908) en Gray (1912)
- Fotoboek telecommunicatie Erfgoedstichting Rijswijk, NL 1895-1930
- Geschiedenis van de openbare telefonie in Nederland 1881-1981
- Patent Frankrijk 450.630 van november 1912 via <https://worldwide.espacenet.com>
- Website heemkundige kring St Kruis:
<http://heemkundesintkruis.brugseverenigingen.be/GeschiedenisStKruis/Nutsvoorzieningen/Telefoon>
- Website gemeente Tenneville:
<http://www.tenneville.be/WEBSITE2/Download/PDFCommunication/BC233-201204.pdf>
(pagina 16 en 17)

Jan Verhelst